BALÁZS RENÁTA

Periféria a centrumban: perspektívák a finn (nemzeti) irodalomtörténet-írásban

Elöljáróban

Az utóbbi években több, az irodalom határkérdéseivel foglalkozó tudományos mű jelent meg finnül és magyarul egyaránt. Ezek közül példaként említeném a Helikon folyóirat *Transznacionális perspektívák az irodalomtudományban*[1] című számát vagy a *Kansallista katveesta. Kirjallisuuden ylirajaisuudesta* 'Ki a nemzeti takarásából. Az irodalom határok fölöttiségéről'[2] címet viselő 2016-ban megjelent tanulmánykötet. Ezeknek a szövegeknek az elméleti terében megkérdőjeleződik az irodalom olyan magától értetődőnek vett kategóriák mentén való elhatárolása egymástól, mint például a nemzeti vagy a migráns irodalom. A finn irodalomelméleti térben a nemzeti irodalom fogalmát érintő diskurzusok elemzése vezetett el a nemzeti irodalomtörténet-írás jelenkori konstrukciós eljárásainak kérdéséhez. Erre a kérdésre a finn és a magyar irodalmi mező feltérképezésének és összehasonlításának a révén próbálok a jövőben választ adni, mivel mindkét esetben egy többközpontú és többnyelvű irodalmi térrel kell számolnunk. Jelen írás célkitűzése, hogy a legújabb finn irodalomelméleti munkákra összpontosítva felvázolja a nemzeti irodalmat körülvevő fogalmi hálót, és rámutasson a nemzeti irodalom definíciós kérdéseire. Az elmúlt évek finn teoretikus műveiből egy új, a nemzeti irodalomtörténet-írásban bekövetkezni látszó szemléletváltás rajzolódik ki.

A nemzet határain innen és túl: a migráns irodalom finn változata

A kortárs finn irodalomelmélettel Alexandra Salmela szlovák származású, finnül is alkotó szerző műveinek kapcsán kezdtem el foglalkozni. A szövegközeli olvasat mellett megkerülhetetlen volt a művek keletkezés- és fogadtatástörténetének a vizsgálata is, mivel Salmela munkássága mindmáig egy irodalompolitikai fordulóponthoz kötődik a finn irodalom történetében. Első regénye, a *27 avagy halál teszi a művészt*[3] már a legrangosabb finn irodalmi díj, a Finlandia jelöltjei között szerepelt, amikor kiderült, hogy a mű jelölése szabályellenes, mivel a szerző nem finn állampolgár. A helyzetet azzal a megoldással orvosolták, hogy megváltoztatták a díj szabályzatát, 2010-től a díjat megkaphatja bármely arra érdemes finn mű a szerző állampolgárságától függetlenül. Két évvel később hasonlónak tűnő döntést hoztak

[1] *Helikon. Transznacionális perspektívák az irodalomtudományban*, 2015/2.

[2] Heidi Grönstrand et al., *Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden ylirajaisuudesta*, Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2016. (Az *ylirajainen* megfelelőjének az elterjedtebb *határátlépő irodalom* fogalma helyett pontosabbnak és semlegesebbnek tartom a 'határokfölötti' fordítást, ezért a továbbiakban ezt használom.)

[3] Alexandra Salmela, *27 avagy halál teszi a művészt,* Scolar, Budapest, [2010] 2016.

Szlovákiában az Anasoft Litera díj kapcsán. Mindaddig csak szlovák nyelvű művet lehetett részesíteni a kitüntetésben, Salmela regényének hatására viszont ma már megkaphatja minden szlovák állampolgárságú szerző idegen nyelven írt, később szlovákra fordított műve is. A két döntés ugyan kiszélesítette azoknak a műveknek a listáját, amelyek részesülhetnek az említett irodalmi díjakban, azonban más szempontokat helyeztek előtérbe: míg a finn bizottság a szerző nemzetiségéről mondott le, és a művek nyelvi szempontját állította előtérbe, a szlovák döntés a szerző származásának elsőbbrendűségét hangsúlyozta a jelölt művek hovatartozását illetően. Annak ellenére, hogy végül nem Salmela nyert, az eset ráirányította a figyelmet Finnországban azokra a kérdésekre, melyek már korábban is felmerültek elsősorban a bevándorlók által írt művek kapcsán, és ha ekkor még marginálisan is, de tárgyát képezték az irodalomtudományos reflexiónak, a nemzeti irodalom fogalmának problematikájára fókuszálva. Hanna-Leena Nissilä szavaival „[a] *27 avagy halál teszi a művészt* két nemzeti irodalmi mezőre is hatást gyakorolt, kihívás elé állítva mindkettejük önmeghatározását, és rámutatott arra, hogyan mozoghat az irodalom nyelvi és nemzeti határok fölött, egyszerre több irodalmi kultúrához is tartozva."[4]

Salmela esete, hogy kétnyelvűként nem anyanyelvén ír, korántsem előzmények nélküli a finn irodalomban: az 1990-es, 2000-es évek elején olyan írók egész csoportja debütált, akik a világ különböző részeiről érkeztek oda; a 2000-es években körülbelül 90 bevándorló szerző jelentetett meg művet Finnországban.[5] Ilyen például az apai oldalról egyiptomi származású Umayya Abu-Hanna, a német Roman Schatz, a szomáliai Nurah Farah vagy a kínai Tao Lin. A legújabb finn irodalomtörténet már külön fejezetet szentel ezeknek a szerzőknek, és megpróbálja kijelölni a helyüket a finn irodalomban. A bevándorlók által írt irodalmat a Finnországban már korábban is jelen lévő kisebbségek irodalma mellé rendeli, a politikailag megkonstruált homogén finn nemzet irodalma helyett a többnyelvű, multikulturális Finnország irodalmaként: „Az etnikum és a multikulturalitás szerepe előtérbe került, habár Finnországot a többi európai államhoz képest kulturálisan, nyelvileg és etnikailag is viszonylag homogén államnak tartották. Azonban az egységes finnség felépítése mindenekelőtt politikai konstrukció volt. Valójában Finnország mindig is többkultúrájú és többnyelvű ország volt, mivel számos etnikai és nyelvi kisebbség élt és él itt egymás mellett, úgymint svédajkú finnek, romák, számik, tatárok, zsidók, oroszok és további osztály- és vallási alapú kultúrák."[6]

A külföldi hátterű szerzők fellépése beindította a multikulturális irodalom jelentőségéről és a bevándorló szerzők helyzetéről szóló diskurzust, mely már helyet kapott többek között a fent említett irodalomtörténeti munkában,[7] Olli Löytty *Kun rajat eivät pidä eli mihin maahanmuuttajakirjallisuutta tarvitaan* 'Amikor a határok nem tarthatók, vagyis miért van szüksé-

---

[4] Hanna-Leena Nissilä, *Vuotoja kansallisessa säiliössä. Muistiinpanoja tutkimusmatkaltani ylirajaiseen kirjallisuustutkimukseen,* In Heidi Grönstrand et al*., Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden ylirajaisuudesta*, Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2016a, 156–157.

[5] Uő, *„Sanassa maahanmuuttaja on vähän kitkerä jälkimaku": kirjallisen elämän ylirajaistuminen 2000-luvun alussa Suomessa,* Oulun yliopisto, Oulu, 2016b, 89.

[6] Hanna-Leena Nissilä, Eila Rantonen, *Kansainvälistyvä kirjailijakunta,* In Mika Hallila, Yrjö Hosiaisluoma et al. szerk., *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2013, 55.

[7] *Uo.*

günk a bevándorlóirodalomra'[8] című tanulmányában és Hanna Leena-Nissilä disszertációjában, melynek címe: *„Sanassa maahanmuuttaja on vähän kitkerä jälkimaku": kirjallisen elämän ylirajaistuminen 2000-luvun alussa Suomessa* 'A „bevándorló" szónak kicsit keserű az utóíze. Az irodalmi élet határokfölöttivé válása Finnországban a 2000-es évek elején'[9].

A *maahanmuuttajakirjallisuus* 'bevándorlóirodalom' meghatározása közel sem egységes és problémamentes a finn irodalomtudományban. A továbbiakban e fogalom alakulástörténetét járom körül.

A bevándorló hátterű szerzőkkel kapcsolatban használt megnevezések (bevándorló-, multikulturális, posztkoloniális, határokfölötti, újfinn, elfinnesedett, periféria-, menekült-, diaszpórairodalom) általában egy külső nézőpontból határozták meg ezt az irodalmat. A bevándorlóirodalom (angolul *im/migrant literature*) Nissilä és Rantonen meghatározásban tág kategória, amely magában foglalja a kivándorló és menekültirodalom műfajait. Manapság ide sorolják a bevándorlóábrázolásokat, általában véve azokat is, melyeket a többségi társadalomhoz tartozó szerzők írtak. Emellett még beszélnek multikulturális és határátlépő irodalomról *(transnational literature)* olyan művekkel kapcsolatban, amelyek átlépik és megkérdőjelezik az etnikai, nemzeti, nyelvi, állami és kulturális határokat.[10] Finnországban a bevándorlóirodalom mellett leginkább a multikulturális és az újfinn elnevezés terjedt el.

A *multikulturális irodalom* fogalma azért problémás, mert azt a hatást kelti, mintha lennének világos határokkal rendelkező homogén kultúrák. Azon felül, hogy a terminus egyesíti és körbehatárolja az egymástól különböző kultúrákat, és ezáltal elfedi hibrid jellegüket, feltételezi ezen közösségek belső egységét.[11]

A bevándorlóirodalom mellett megjelent másik fogalom az *uussuomalainen*, azaz 'újfinn'. „Újfinneken az állandó jelleggel Finnországban élő bevándorlók vagy bevándorló hátterűek értendők, szemben az országban időszakosan tartózkodó külföldiekkel. Abban, hogy a bevándorlókat az »új« állampolgár elnevezéssel illetik, benne rejlik a gondolat, hogy új nézőpontokat hoznak a befogadó kultúrába. Még be nem vett fogalomként az újfinnség sokféle egyéni és csoportidentitás magában foglalását teszi lehetővé. A terminus ugyanakkor meg is erősíti a régi nemzeti Finnországtól való különbséget."[12]

Ez a megnevezés szerepelt egy 2009-es novellapályázat címében is: *Mikä ihmeen uussuomalainen?,* vagyis 'Mi a csuda az az újfinn?'[13] A pályázati felhívás sikeresnek bizonyult, 108 szerző érezte magát megszólítva, a beküldött művek közül pedig a következő évben 13-at meg is jelentettek az azonos című antológiában. Alexandra Salmela novellája második helyezést ért el. A pályázat hátteréül „az európai év" kezdeményezés szolgált, melynek 2008-ban a kultúrák közötti párbeszéd volt a témája. Ennek nevében tette közzé a finn nemzeti bizottság és a Teos kiadó a felhívást, melynek célja a finnországi bevándorló írótehetségek felfedezése volt. Emellett azonban a szervezők közül sokan azt is remélték, hogy „a bevándorlók

---

[8] Olli Löytty, *Kun rajat eivät pidä eli mihin maahanmuuttajakirjallisuutta tarvitaan,* In *Liikkuva maailma. Liike, raja tieto*, szerk. Mikko Lehtonen, Bookwell, Jyväskylä, 2013.

[9] Nissilä*, i. m.,* 2016b.

[10] Nissilä, Rantonen, *i. m.,* 56.

[11] Nissilä, *i. m.,* 2016b, 54.

[12] Nissilä, Rantonen, *i. m.,* 56.

[13] *Mikä ihmeen uussuomalainen?,* szerk. Maarit Halmesarka, Olli Löytty, Mikko Rimminen, Teos, Helsinki, 2009.

hangja elősegítheti, hogy az alapnépességhez tartozók megérthessék, ők miként tekintenek Finnországra és a finn kultúrára."[14] Löytty ennek veszélyét abban látja, hogy amennyiben a műveket mindig a kisebbségi létformáról szóló tematikus szempont szerint értelmezzük, elsikkadhat a műveknek olyan rétege, amely például az irodalmi hagyomány felől teszi értelmezhetővé őket. Az *újfinn* megnevezés használatával implicit módon próbálták megkérdőjelezni a bevándorlóirodalom fogalmát, a születendő szövegek által felhíva a figyelmet annak heterogenitására: „Valójában éppen a »bevándorlók« volt az a kategória, amelynek a mibenlétét és határait meg akarta kérdőjelezni a pályázat (annak ellenére, hogy ezt nem tudtuk így szavakba önteni). Amennyiben ezt választjuk a szerzőcsoport egységes elnevezésének, a résztvevőknek csak egyetlen, viszonylag merev és a kortárs diskurzusban talán már részben megbélyegzett kiindulópontot kínáltunk volna föl. Nem akartuk esszencializálni a bevándorlóidentitás meglétét, még kevésbé szándékosan megerősíteni az ország ősfinnekre és bevándorlókra való tagolódását."[15]

A *bevándorlóirodalom* elnevezés használata mellett érvként szólhat, hogy egy még alakulóban lévő jelenségről van szó, a kategorizálás pedig segítheti ezen szerzők láthatóvá tételét az irodalmi mezőnyben. A témában jelenleg például azt kutatják, hogy létezik-e bevándorlóirodalom mint műfaj. A műfajiságra vonatkozó kérdésben Iisa Niemi[16] irodalompolitikai veszélyt lát, mivel szerinte így a műveket a szerzői háttérrel magyarázzák, Várkonyi Flóra[17] viszont irodalompoétikai potenciált, ugyanis a bevándorlóirodalomban gyakran felbukkanó formai sajátosság az idegen nyelvű kifejezések, valamint az identitás változásával összefüggésben használt narratív megoldások használata.

A bevándorlóirodalom jelensége természetesen nemcsak a finn irodalmat érinti, de például Németh Zoltán szerint Magyarország a posztkommunista Európa részeként még nem a migráció célpontja, nálunk még nem alakult ki nyugati típusú multikulturális társadalom, így a bevándorlók irodalma meglehetősen erőtlen még a térségben. *A migráns irodalom lehetőségei a közép-európai irodalmakban* című tanulmányát azonban ezzel zárja: „A határátlépés szerepe az identitás és a szépirodalmi jelentés megalkotásában olyan kihívás a térség irodalmai és irodalomtörténetei számára, amelynek jelentősége valószínűleg nőni fog a következő évtizedekben."[18]

Új irány az irodalomtörténet-írásban: ki a nemzeti takarásából!

A bevándorlóirodalom megkérdőjelezése egy másik kategória kritika alá vetését is magával vonja, mégpedig a nemzeti irodalomét. Előbbi ugyanis utóbbihoz képest konstituálódik, a bevándorlók által írt irodalom a nemzeti irodalomhoz viszonyítva kisebbségiként tételeződik: „A pályázati kiírásában használt fogalmakat érintő identitás- és kultúrapolitikai megfontolásaink elfedték azt, amivel az irodalom bevándorló jellege és multikulturalitása kapcsolatba lép, vagyis azt, hogy milyen szempontból számítanak kivételnek, kisebbséginek, és mihez ké-

[14] Löytty, *i. m.,* 272.

[15] *Uo.* 274.

[16] Iisa Niemi, *Vieraannuttavat vieraskirjailijat – käsiteanalyyttinen tutkimus maahanmuuttajakirjallisuuden (lajista)*, Pro gradu tutkielma, Turun yliopisto, 2016.

[17] Várkonyi Flóra, *Bevándorló nézőpont a kortárs finn irodalomban*, Észak, 2018/1.

[18] Németh Zoltán, *A migráns irodalom lehetőségei a közép-európai irodalmakban*, Iskolakultúra, 2016/1, 68.

pest képviselnek újdonságot ezek a szerzők. Kicsit hasonlóan ahhoz, ahogy a nyugati társadalmakban a fehérség számított normának, a nemzeti irodalom is megkérdőjelezhetetlen alapállapottá vált, amihez képest a többi kategória kivételként tételeződik. Ezen a dichotómián csak úgy lehet felülkerekedni, ha az irodalmat nem különböző országok irodalmaként, hanem határokfölötti, folyamatosan mozgásban lévő hálózatként értjük."[19]

A határkérdésekkel foglalkozó elméletek *(border/bordering, boundary, border studies, border theory)* az elmúlt évtizedekben már jelen voltak több tudományterületen is. Ezek alapján a geopoltikai és államhatárok mellett beszélhetünk *diszkurzív, szimbolikus, intézményi, szociális, konkrét, földrajzi, nemzeti, kulturális, nyelvi, etnikai* határokról.[20] A finn *ylirajainen*, azaz magyar fordításban 'határokfölötti' irodalom fogalma a Steven Vertovec[21] nevéhez fűződő *transznacionális/transznacionalizmus* terminushoz kötődik szorosan. Transznacionálison a társadalom mikroszintjén, vagyis egyének, vállalatok és civil szervezetek körében végbemenő, államhatárokon túllépő kölcsönhatásokat bemutató irodalmat értjük.

A *határokfölötti irodalom* fogalma a finn elméleti diskurzusban a 2000-es években jelent meg, és a szociálantropológus Ulla Vuorelától ered, aki a transznacionális fordításaként kezdte el használni. A fogalom használata azonban nem pusztán a finn megfelelője az angolnak, ahogy az a *'Ki a nemzeti takarásából. Az irodalom határok fölöttiségéről'*[22] című tanulmánykötetből is kiderül. A kötet bevezetője olyan kérdések köré szerveződik, mint hogy mi a finn irodalom, milyen nyelven/nyelveken íródik, kik válhatnak finn írókká. Ezeknek a kérdéseknek a feltevését megelőzte és lehetővé tette a '80-as években a posztstrukturalista, posztkolonialista, feminista áramlatok Finnországba érkezése, mivel, idézem: „Az úgynevezett posztkolonialista megismerési érdek meglátszik többek között a bevándorlók irodalmainak kutatásában, ugyanúgy, ahogy a finnségnek az irodalomban megjelenített fogalmainak kritikai értelmezésében, valamint a nemzeti irodalmi intézmény kritikai szemléletében."[23]

A *transznacionális* fogalma helyett a tanulmánykötet szerzői azért javasolják az *ylirajainen* 'határokfölötti' fogalom használatát, mert „[a] határfölöttiséghez képest a transznacionalitás fogalma pontosabb ugyan, de problémákat okozhat, hogy egyúttal nyomatékosítja is a nemzeti határokat. A *transznacionális* kifejezés magában foglalja a nemzeti, illetve a nemzetállami kategóriát, és ezáltal már az elnevezésben is implikálja, hogy a nemzetállamok és azok határai az elsődlegesen vizsgálandó egységek, és ezek a világ felfogásának elsődleges módjai is. A transznacionalizmust hangsúlyozó nézőpont tehát még akkor is kötődik a nemzetállami kerethez, ha megkérdőjelezi azt. A *transz-* előtag a maga részéről a határfölöttiségre utal, azonban egyúttal határt is von a vizsgálati egységek közé, és nyomatékosítja azok különbözőségét."[24] A transznacionálishoz képest tehát a határokfölötti nem jelöli ki, hogy milyen természetűek a határmódosulások, radikalitása éppen ebben rejlik, így például ezen heurisztikus kategória alatt tárgyalhatók a nemzeti, a családi, a gazdasági, a társadalmi nem viszo-

[19] Löytty, *i. m.,* 274.

[20] Nissilä, *i. m.,* 2016a.

[21] Steven Vertovec, *Transnationalism*, Routledge, New York–London, 2009.

[22] Grönstrand et al., *i. m.*

[23] Uő, *Johdanto. Ylirajainen kirjallisuudentutkimus ja deterritorialisoiva lukutapa* In Heidi Grönstrand et al., *Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden ylirajaisuudesta*, Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2016, 13.

[24] *Uo.* 22.

nyain alapuló elmozdulások is. A *határokfölötti* fogalom képes elmozdítani a kisebbségi és bevándorló diskurzusról a figyelmet a kulturális diverzitás és sokoldalúság felé. A műveket ugyanis az identitás-, nyelv- és írásmódbeli mobilitás felől is megközelíthetjük, ezáltal a határmódosulások más aspektusát világítva meg.

A „homogén nemzet–homogén irodalom" elképzelés érvényesülésére és annak fokozatos megkérdőjelezésére a legjobb bizonyítékként a különböző finn irodalomtörténetek szolgálnak: „Az irodalomkutatók elmélkedése a nemzeti kultúra meghatározásáról és a nemzeti kategória problematikusságáról, valamint kizárólagos jellegéről ahhoz vezetett, hogy a finn irodalomtörténetet elkezdték más kiindulópontok alapján újraírni."[25]

Az irodalomtörténet-írások kritikai vizsgálata szorosan kötődik egy másik fogalomhoz, a módszertani nacionalizmushoz, mely Andreas Wimmer és Nina Glick Schiller nevéhez fűződik. „Az előfeltevést, hogy a nemzet/állam/társadalom a modern állam természetes szociális és politikai formája, módszertani nacionalizmusnak nevezzük"[26] – írják. Ez tehát egy olyan gondolkodási keret, irodalomfelfogás, melyben a nemzet és az ahhoz kapcsolódó nemzeti irodalom fogalma magától értetődő kategóriaként van jelen. A nemzeti alapon szerveződő társadalmakat természetes tanulmányozandó egységeknek tekintik.

A módszertani nacionalizmus számos, például bevándorlással foglalkozó kutatásban jelen van. Az irodalomtörténet-írásokban például abban érhető tetten, ahogyan az egynyelvűség paradigmája érvényesült: már az 1800-as években voltak szerzők, akik nemcsak anyanyelvükön írtak, mint például a finn regény atyjának tartott Aleksis Kivi, de ez nem jelent meg a finn irodalomtörténetekben.[27]

1999-ben jelent meg a háromkötetes *Suomen kirjallisuushistoria* 'A finn irodalom története',[28] amely a korábbiakhoz képest hangsúlyt fektetett a finn irodalom *európai és társadalmi jellegére*, valamint előtérbe állította többek között a női, valamint a saját korukban nagy hatású, de később elfeledett szerzőket és a gyermekirodalmat. Ugyanabban az évben azonban megjelent egy másik irodalomtörténet is *Finlands svenska litteraturhistoria 1–2* 'A finnországi svéd irodalom története 1–2'[29] címmel, mely a többségi irodalommal szemben a finnországi *svéd nyelvű kisebbségi irodalmat* helyezte előtérbe, láthatóvá téve annak messzire nyúló gyökereit. A centrumban és periférián elhelyezkedő irodalmi helyzet jelzésére példa a 2010-ben megjelent *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria* 'Észak-Finnország irodalomtörténete',[30] mely az országon belüli, területi határvonalra hívta fel a figyelmet. A kötet a központi szerepű Dél-Finnországhoz képest peremvidéknek számító északi irodalmat volt hivatott előtérbe helyezni. Ilyen előzményekhez csatlakozott a már többször is hivatkozott *Suomen nyky-*

---

[25] *Uo.* 13.

[26] Andreas Wimmer – Nina Glick Schiller, *Módszertani nacionalizmus és azon túl: nemzetállam-építés, migráció és társadalomtudományok.* Ford. Incze Éva. Magyar Kisebbség: Nemzetpolitikai Szemle, 9/3–4, 164.

[27] Grönstrand, *Kirjallisuushistoria, kansakunta ja kieli. Monikielisyys metodologisen nationalismin haasteena* In Heidi Grönstrand et al., *Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden ylirajaisuudesta*, Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2016, 44.

[28] *Suomen kirjallisuushistoria*, főszerk. Yrjö Varpio, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1999.

[29] *Finlands svenska litteraturhistoria 1–2,* szerk. Johan Wrede, Atlantis, Helsinki, 1999.

[30] *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria,* szerk. Sinikka Carlsson, Liisi Huuhtala, Sanna Karkulehto, Suomalaisen Kirjallisuuuden Seura, Helsinki, 2010.

kirjallisuuden historia 1–2 'A kortárs finn irodalom története 1–2',[31] amely az 1990-es és 2000-es években keletkezett finn irodalomra koncentrál, a többhangúság jegyében tárgyalva a roma, a számi és a bevándorlóirodalmat, de műfaji és olvasásszociológiai újításokat is tartalmaz, külön fejezeteket szentelve a képregénynek, valamint az olvasóköröknek. A 2013-as kortárs finn irodalomtörténet sikeresebben és sokkal reflektáltabban viszonyul a nemzeti keretben elgondolt irodalomhoz, amint azt a fent említett szempontok is mutatják. Bármennyire is próbáltak elszakadni a szerzők a nemzeti narratívától, ez nem sikerült maradéktalanul. A csak a Finnországon belüli északi irodalomra koncentráló irodalomtörténet például a szövegelemzésekben figyelmen kívül hagyja a számi irodalom több államhatáron is átívelő jellegét.[32] Pedig ahogy Viola Parente-Čapková és Kati Launis írja: „A számi irodalmat a határokfölötti irodalom par excellence példájának is tekinthetjük. Különböző számi nyelveken (igaz, főként északi számiul), valamint a számik lakta államok többségi nyelvén írják. Tehát eredendően többnyelvű, habár a számi nyelvhez való kötődése mindig is erős volt, és sok író, olvasó a számi irodalmat kifejezetten számi nyelvű irodalomként értelmezte. (…) A számi irodalmat releváns Finnország, Svédország, Norvégia és Oroszország irodalmához viszonyítani, az ezekben az országokban lakó többi kisebbség irodalmához és (ön)reprezentációjához, a többi őslakos (vagy északi területeken élő őslakos) nép irodalmaihoz, a lappföldiséghez vagy Lappföld irodalmához, a számik néphagyományához, a többi számi művészethez és így tovább – de egészen máshogy és más közösségeken keresztül is meg lehet közelíteni. Szemben a »nemzeti irodalmakkal«, melyek történetét nemzeti »skatulyákban«, az ún. metodológiai nacionalizmus jegyében szokás körülhatárolni és értelmezni, a számi irodalom már eleve kihívás elé állítja ezeket a kiindulópontokat és kategóriákat, rámutatva egyúttal megkonstruáltságukra."[33] A tanulmánykötet szerzői azonban hangsúlyozzák: mindez nem jelenti a nemzeti kategória teljes tagadását vagy létjogosultságának kizárását, éppen ellenkezőleg. A nemzeti paradigma érvényesítése gyümölcsöző lehet, mivel még mindig létezik igény a nemzetállamokra azok határainak jelentőségét pedig nem lehet figyelmen kívül hagyni. Továbbá a nemzeti keret lehetővé teszi a kisebb népek irodalmának vizsgálatát a világ nagyobb irodalmaihoz képest, érdekes eredményekkel szolgálhat az összehasonlító irodalomtudományokban, valamint általa nemcsak különbségek, hanem hasonlóságok felfedésére is lehetőség nyílik. Lényeges viszont, hogy a kutatásokban csak akkor kapjon teret a nemzeti szempont érvényesítése, ha az tudatos választás eredménye.[34]

A nemzeti irodalomtörténet-írás perspektívájának kérdései

Németh Zoltán szerint a kelet-európai térségben még nincs jelen markánsan a migráns irodalom, ugyanakkor a kortárs magyar irodalom, illetve a közép-európai irodalom kontextusában a migráció, illetve a migráns irodalom öt fő típusát különbözteti meg, a következőképpen: (1) a faluból a városba települők migrációs tapasztalatai, (2) a határon túli magyar írók Magyarországra költözése, (3) az 1945 utáni óriási lakosságmozgások, (4) a Magyaror-

[31] *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*, szerk. Mika Hallila, Yrjö Hosiaisluoma et al., Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2013.

[32] Grönstrand et al., *i. m.,* 16.

[33] Viola Parente-Čapková, Kati Launis, *Saamelaiskirjallisuuden ylirajainen historia ja nykypäivä*, Avain. 2015/3, 5.

[34] Grönstrand et. al., *i. m.,* 17.

ságról kitelepülő magyar származású, vagy magyar, vagy bilingvis, vagy magyarul már nem író, sok esetben mégis magyar, kelet-közép-európai élményanyaggal rendelkező alkotók, illetve (5) a betelepülő írók.[35] A nemzeti irodalom kérdéséhez kapcsolódóan az utóbbi évek elméleti munkából megemlíthetjük továbbá a magyarországi nemzetiségek irodalmára vonatkozó tanulmányokat, mint például D. Magyari Imre *A magyarországi cigány irodalom (hiánya) a reprezentatív irodalomtörténetekben*[36] c. munkáját, Balázs Imre József *Szótáralapítás egy erdélyi magyar irodalomtörténet megírásához*[37] című, szintén terminológiai kérdéseket feszegető írását vagy a tavaly megjelent *Tükörterem flamingóknak*[38] című tanulmánykötetet, melynek szerzője, Szarvas Melinda, a vajdasági magyar, pontosabban a magyar vajdasági irodalom helyzetét tárgyalva állít fel egy új megközelítési modellt a kisebbségi irodalmak vonatkozásában, a kulturális gravitáció modelljét.

A nemzeti irodalom kérdésének aktualitására az irodalomtörténetek töretlen megjelenése a legjobb példa. Felmerül a kérdés, hogy milyen perspektívák rejlenek a nemzeti irodalomtörténet-írásban? Az elmúlt húsz év hogyan alakította a nemzeti paradigmáját? A fentebb már tárgyalt fogalmakkal milyen viszonyban áll a nemzeti fogalma? Szükség van-e még a nemzeti fogalmára? Hogyan tehetjük fel ezeket a kérdéseket anélkül, hogy besétálnánk a metodológiai nacionalizmus csapdájába? A nemzeti még mindig az egyik legjelentősebb társadalmi, kulturális és politikai kategória, amely befolyással bír az életünkre, meghatározza, hogyan viszonyulunk a világhoz és egymáshoz. A vázolt metadiskurzusban továbbra is kérdéses a nemzeti irodalom fogalma, státusa, mibenléte, jelene, jövője. Milyen irodalmi, társadalmi, politikai érdekek mentén konstruálódik meg a nemzeti irodalom, kik azok, akik részt vesznek ebben a konstrukciós eljárásban, milyen befogadó és kirekesztő stratégiák mentén alakul a nemzeti irodalom fogalma? A finn és a magyar irodalomelméleti tér összehasonlítása véleményem szerint érdekes adalékokkal szolgálhat ezeknek a kérdéseknek a megvitatásához.

A kérdésfelvetéseket egy friss idézettel zárnám: a Litera *Netnaplój*ába írta Nagy Hajnal Csilla jelenleg Isztambulban élő kortárs szerző, nagyon tömören és frappánsan mutatva rá ezen kérdések időszerűségére: „De szóval hogy milyen az, amikor egy kifeszített szalagon a pályámat áthelyezem Losoncról Budapestre, aztán továbbhúzom Isztambulba, hogy milyen távol és közel van így most minden, mint itt az egymásra hajtogatott utcák. A perspektívákról, hogy szlovákiai magyar irodalom, hogy budapesti szlovákiai magyar irodalom, hogy isztambuli budapesti szlovákiai magyar irodalom. Hogy irodalom."[39]

---

[35] Németh, *i. m.*

[36] D. Magyari Imre, *A magyarországi cigány irodalom (hiánya) a reprezentatív irodalomtörténetekben,* Forrás, 44/9. 92–104.

[37] Balázs Imre József, *Szótáralapítás egy erdélyi magyar irodalomtörténet megírásához,* In *Erdélyi magyar irodalom-olvasatok* szerk. Serestély Zalán, Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár, 2015.

[38] Szarvas Melinda, *Tükörterem flamingóknak. Irodalomtörténeti tanulmányok a magyar vajdasági irodalomról,* FISZ, Budapest, 2018.

[39] Nagy Hajnal Csilla, *Valami a kisbolygókról,* Litera Netnapló, 2018. november 13., http:// www.litera.hu/ netnaplo/valami-a-kisbolygokrol (letöltés: 2019. 01. 16.)